

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

Досліджено загальні аспекти формування інституціонального середовища політичної еліти. Інституціональне середовище функціонування еліти являє собою можливості та обмеження індивідуально-групової взаємодії, яка реалізується згідно з існуючою конституційною процедурою та визначеними нею правами та обов'язками. Основними складовими інституціонального середовища еліти виступають правила та норми взаємодії, а також домінуючі політичні практики. Її сформованість дозволяє алгоритмізувати діяльність еліти, використовуючи політичні технології.

Ключові слова: політична еліта, інституціональне середовище, політична система.

Хорішко Л.С.

ОБЩИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ

Исследованы общие аспекты формирования институциональной среды политической элиты. Институциональная среда функционирования элиты представляет собой возможности и ограничения индивидуально-группового взаимодействия, которая реализуется в соответствии с существующей конституционной процедурой и определенными ею правами и обязанностями. Основными составляющими институциональной среды выступают правила и нормы взаимодействия, а также доминирующие политические практики. Её сформированность позволяет алгоритмизировать деятельность элиты, используя политические технологии.

Ключевые слова: политическая элита, институциональная среда, политическая система.

Khorishko L.

GENERAL ASPECTS OF FORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF POLITICAL ELITE

The general aspects of the formation of the institutional environment of political elite were studied. The institutional environment of the political elite is a number of possibilities and limitations of individual and group interaction, which is implemented according to the existing procedure and rights and duties prescribed by it. The main components of the institutional environment of the elite are the rules and norms of interaction and the dominating political practices. Its formedness allows to carry out the algorithmization of the elite activity using political technologies.

Keywords: political elite, institutional environment, political system.

У рамках кожної політичної системи формується інституціональне середовище функціонування еліти, що являє собою можливості та обмеження індивідуально-групової взаємодії, яка реалізується згідно з існуючою конституційною процедурою та визначеними нею правами і обов'язками.

Виділяють два основні рівні функціонування інституціонального середовища:

макрорівень (формування інститутів та вироблення правил), тобто правила та норми взаємодії, законодавча база, соціокультурні норми, рівень легітимності; мікрорівень (способи, методи політичної діяльності), тобто конкретні технології оптимізації політичної діяльності та взаємодії. Основними складовими інституціонального середовища можна вважати правила та норми взаємодії, а також домінуючі політичні практики. В першому випадку мова йде про формування зрозумілих всім моделей взаємодії з метою прийняття політичних рішень, а в другому – здійснення

практичної діяльності у визначеному просторі, використовуючи надані ним ресурси та технології. Сформована в рамках інституціонального середовища модель взаємодії впливає на динаміку функціонування політичної системи, оскільки відбувається певна алгоритмізація діяльності еліти, що дозволяє здійснювати аналіз існуючої політичної ситуації та оптимізувати за рахунок вдало використаних політичних технологій досягнення поставлених цілей. Особливої актуальності ці процеси набувають в умовах модернізації політичної системи. Відповідно, метою цієї наукової розвідки є дослідження загальних аспектів формування інституціонального середовища функціонування політичної еліти.

Загалом інституціональне середовище можна розглядати як своєрідну сукупність правил, норм і моделей взаємодії суб'єктів на основі загальноприйнятних цінностей, що відповідають національно-культурним тенденціям розвитку, сприяючи тим самим процесам конверсії в політичній системі. Динамічність функціонування такої моделі взаємодії зумовлюється такими факторами: 1) наявністю мотивації до здійснення діяльності; 2) високим рівнем комунікативної взаємодії; 3) структуруванням процесів взаємодії з метою їхньої алгоритмізації. Процеси мотивації – це своєрідні внутрішньо особистісні чи групові процеси, що сприяють актуалізації мотивів, необхідних для взаємодії. В контексті модернізаційних процесів мотивом політичної еліти може бути проведення певних реформ для легітимації набутого рівня інституалізованості. Відповідно, групи громадськості можуть бути мотивовані прогнозованими результатами реформування, що сприятиме поліпшенню рівня соціально-економічного розвитку. Процеси комунікації своєю чергою сприяють динамічній комунікативній взаємодії, під час якої визначаються її загальні параметри. Процеси структурізації формують та впорядковують правила і норми комунікативної взаємодії згідно із зайнятими позиціями в політичному просторі, вносячи певну ясність у моделі поведінки як політичної еліти, так і суспільства, роблячи їх при цьому більш прогнозованими [3].

Політична еліта, в силу покладених на неї функцій та ступеня інституалізованості, впливає на формування інституціонального середовища, оскільки сприяє виробленню своєрідних правил гри в конкретній політичній системі, на основі чого

здійснюється вибір моделей політичної діяльності. Це проявляється у такому. По-перше, еліта, маючи відповідний ресурсний потенціал, здатна пропонувати громадянському суспільству статусно-рольові моделі політичної поведінки, які є доцільними в конкретній політичній ситуації, відповідають інституційно закріпленим правилам і нормам. Так, здійснення модернізаційних перетворень вимагає від представників еліти вироблення певних проектів реформування, що відповідають потребам суспільства та можуть бути реалізовані в умовах існуючої політичної дійсності. Розроблена модель діяльності має відповідати загальновизнаній нормативно-правовій базі, що регулює даний тип взаємодії, оскільки невідповідність їй може привести до застосування санкцій. По-друге, політична еліта певною мірою може виступати носієм знань, цінностей, уявлень щодо можливих способів чи методів модернізації політичної дійсності. Відповідно, в рамках конкретної політичної системи виробляється своєрідна національна модель модернізації, яка відповідає особливостям політичної культури та сформованим в її рамках еталонам політичної діяльності. По-третє, розвиненість елітарного політичного інституту створює умови для внутрішньо-елітної конкуренції за право представляти інтереси конкретних груп громадськості та можливість довести дієвість запропонованої моделі модернізації. Це дозволяє найбільш активним групам громадськості оцінювати якість модернізаційних перетворень, відповідність їх домінуючим цінностям.

Процес визначення та легітимації правил гри в інституціональному середовищі зумовлюється наступними факторами:

1) будь-яка взаємодія характеризується певним рівнем конфліктності, оскільки суб'єкти прагнуть максимізувати індивідуальну користь;

2) вибір засобів і способів діяльності відбувається в умовах зростання інформативності політичного простору та збільшення ролі аналітико-консультативного супроводу;

3) кожна політична ситуація має конкретне структурно-змістовне навантаження та фактори впливу, що вимагає окремого аналітичного підходу, на основі чого і відбувається раціоналізація вибору;

4) вибір найбільш ефективної альтернативи відбувається на основі RREEMM-моделі.

Виходячи з цього, в умовах модернізації політичної системи в елітних колах може

бути присутній досить високий рівень конфліктності інтересів відносно змісту власних процесів інституалізації, а також визначення основних засад функціонування інституціонального середовища. Ефективність функціонування елітарного інституту буде визначатися здатністю до пошуку компромісних моделей поведінки, визначення суспільно значимих стратегій розвитку та пошуку балансу між наявними ресурсами і технологіями їх практичної реалізації. Процеси глобалізації та інформатизації, а також подальша професіоналізація сфери політики вимагають підкріплення вибору альтернатив аналітичною діяльністю та консультативним супроводом. Це дає змогу формувати такі правила взаємодії в політичному просторі, які впливають на ефективність виконання функцій «входу-виходу» системи в цілому, тим самим забезпечуючи її відповідним рівнем стабільності та модернізованості. Врахування особливостей політичної ситуації дозволяє не тільки раціоналізувати теперішній вибір правил та процедур, але й спрогнозувати їхню дієвість в умовах тих же модернізаційних змін, тим самим внести за необхідності певні корективи.

На думку С. Лінденберга, в умовах сучасної політичної дійсності так чи інакше існують певні обмеження (внутрішні чи зовнішні), що впливають на здійснення вибору та реалізацію діяльності. Відповідно, цей процес можна розглядати крізь призму RREEMM-моделі, в якій виокремлюються такі складові:

1) resourceful (винахідливість), тобто постійний пошук найбільш вигідних варіантів взаємодії, що дозволяють підвищувати власний статус і збільшувати ресурсний потенціал;

2) restricted (обмеженість), що проявляється у важкодоступності певних ресурсів, а тому передбачає вибір умов, що взаємно виключають одна одну;

3) expecting (очікування), тобто аналітична діяльність, прогнозування варіантів розвитку подій, тим самим підвищення рівня власного професіоналізму відносно вибору в умовах невизначеності;

4) evaluating (оцінювання), орієнтація на конкретні цінності, що лягають в основу моделей політичної поведінки;

5) motivated (вмотивованість), тобто прагнення до вибору найбільш оцінених і дієвих алгоритмів діяльності в конкретній політичній ситуації;

6) meaning (осмислення), прагнення структурування невизначеної ситуації з метою алгоритмізації діяльності [4].

Відповідно, формуючи інституційне середовище діяльності, політична еліта прагне закріпити власний статус, що дає можливість доступу до ресурсів впливу, причому здійснення цього може відбуватися в наявності певних обмежень дій (необхідність коаліції з опозицією, ситуація конфлікту і т.д), що може вимагати очікування більш вигідної ситуації для прийняття рішення. Отже, ситуаційний аналіз, високий рівень мотивації та відповідальності перед суспільством за можливі моделі поведінки чи взаємодії мають складати основу діяльності відносно формування правил гри в політичній системі. Можна виділити такі форми політичної взаємодії, характерні для еліти в процесах модернізації:

1) співпраця, тобто спільність дій, обумовлена прагненням досягнення взаємовигідних цілей та інтересів;

2) конкуренція, що передбачає високий рівень змагальності суб'єктів за отримання певних переваг відносно розподілу привілеїв чи ресурсів;

3) коаліція, тобто формування високого рівня згуртованості навколо досягнення відповідних цілей і мобілізації ресурсів;

4) пактування, тобто вироблення спільної стратегії діяльності з метою забезпечення стабільності політичної ситуації.

Дієвість політичної співпраці в умовах проведення модернізаційних змін залежить, передусім, від високого рівня інституалізованості політичної еліти, що передбачає наявність загально визнаних чітких правил і процедур прийняття політико-управлінських рішень, високого рівня політичної культури та відповідальності перед суспільством за отриманий результат конкретного суб'єкта дії. Конкуренція як форма політичної взаємодії сприяє підвищенню рівня конкурентоздатності та професіоналізму еліти в процесах формування моделей модернізаційних перетворень та донесення відповідних переваг до найбільш активних груп громадськості з метою залучення їх потенціалу для оптимізації практичної реалізації. Водночас ефективність конкурентної боротьби елітних груп залежить від рівня розвиненості у політичній системі системи взаємного та громадського контролю. В першому випадку мова йде про загально визнані правила та процедури конкурентної боротьби в елітних колах, які дозволяють знаходити баланс між власними інтересами

та суспільними. Це проявляється у недопущенні надмірної поляризації між елітою на іншими групами суспільства. В другому випадку маються на увазі форми громадського контролю за діяльністю політичної еліти, що дозволяють виявляти існуючі протиріччя модернізаційного розвитку, прогнозувати динаміку їхнього впливу на функціонування політичної системи, тим самим сприяючи виробленню альтернативних, більш ефективних у конкретній ситуації моделей модернізації. До основних форм громадського контролю можна віднести проведення соціологічних чи статистичних досліджень, громадські слухання та експертизу діяльності органів влади та ін.

На думку Г. Зеленько, в процесах модернізації реалізація елітою функцій провідного суб'єкта модернізації багато в чому залежить від домінуючої форми взаємодії – коаліції чи пактування. Коаліція передбачає домовленості політичних сил, що стоять приблизно на однакових ціннісно-ідеологічних платформах. У країнах Західної Європи вони є більш стійкими утвореннями, оскільки існують досить чіткі політико-ідеологічні уявлення відносно засад внутрішньої та зовнішньої політики, а певні розбіжності можуть виникати стосовно технологій їх реалізації. У країнах, де відбуваються відповідні етапи модернізаційного розвитку (наприклад, більшість держав центрально-східної Європи), коаліції менш стабільні, що пояснюється високим рівнем диференціації суспільних інтересів. Перевагою такого типу взаємодії є посилення процесів структурування як політичної еліти, так і суспільства загалом, що посилює рівень динаміки модернізаційних перетворень, а також залучення активних груп громадськості до їх здійснення. Недоліком може бути виникнення ситуативних криз у прийнятті рішень через, наприклад, несформованість уряду чи неієднотність парламенту. Пактування передбачає, передусім, ситуативні домовленості між політичними суб'єктами відносно конкретних питань, що є досить актуальними в умовах модернізаційного розвитку. Водночас існує небезпека укладання кулуарних домовленостей, але цьому можна запобігти через формування публічних правил пактування, які можуть контролюватися громадськістю [2, с. 253-265].

Слід також зазначити, що інституційне середовище функціонування еліти характеризується наявністю різних політичних практик. Вони відображають певні конструкції

соціально-політичних ситуацій, моделі взаємодії, політичні технології, а також алгоритми прийняття рішень у цих умовах. Наявність значної кількості цих практик є результатом процесів диференціації, що охоплюють як елітарний політичний інститут, так і взаємодію в рамках політичної системи. Оскільки інституціональне середовище характеризується високим рівнем конфліктності, то діяльність певних елітних груп може зазнавати деяких утисків. Відповідно, виникають умови за яких ці елітні групи формують нові способи взаємодії, відмінні від існуючих, тим самим створюючи новий простір практичної реалізації тих чи інших рішень, що динамічно оновлюється за рахунок нових політичних практик, які поступово інституалізуються. Формування політичних практик залежить від таких елементів: 1) набору позицій, які займають конкретні суб'єкти в даній політичній ситуації та відповідні ресурси; 2) сукупності правил поведінки та засобів діяльності за певних умов. Виходячи з цього, суб'єкти схильні конкурувати за формування нових політичних практик, оскільки відчувають потребу в певних ресурсах, привілеях, засобах та способах діяльності [1, с. 62-66].

Відповідно, в процесах модернізації політичної системи також формується відповідний простір взаємодії, в рамках якого відтворюються конкретні правила поведінки та здійснюється комунікація між суб'єктами. Причому ці взаємодії можуть відбуватися на внутрішньому та зовнішньому рівнях функціонування елітарного інституту, впливаючи на визначення цілей і завдань необхідних перетворень, формуючи тим самим національні моделі модернізації. Вони можуть розглядатися як своєрідні інституціональні практики політичної еліти. Актуалізація перетворень у політичній системі супроводжується ініціюванням певних модернізаційних проектів, що базуються на новому баченні політичної ситуації та необхідних для її зміни способів чи технологій діяльності. Сформована процедура модернізаційної діяльності дозволяє політичній еліті формувати сталі типи взаємодії, тим самим створюючи умови для інституалізації та легітимації вироблених проектів у масовій свідомості. Водночас різні елітні групи можуть конкурувати між собою за вибір альтернативних моделей модернізації та їх подальшу реалізацію на практиці. Рівень конкуренції буде зумовлюватися активністю суб'єктів взаємодії, а також

доцільністю пропонованих перетворень для суспільства та політичної системи в цілому.

Отже, інституціональне середовище функціонування політичної еліти відображає сукупність правил взаємодії, що визнаються легітимними всіма суб'єктами в рамках певної політичної системи. Їх наявність дозволяє формувати певні алгоритми діяльності еліти. Водночас процеси конкуренції створюють потенціал для інституалізації нових політичних практик, тобто технологій діяльності доцільних для конкретної ситуації. Конкретизація правил взаємодії та практик дозволяє визначати алгоритми діяльності еліти в політичних процесах (в тому числі модернізаційних), оптимізуючи їх, за потреби, новими політичними технологіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Граждане и политические практики в современной России: воспроизводство и трансформация институционального порядка / [ред. колл.: С. Патрушев (отв. ред.), С. Айвазова, П. Панов]. – М.: РАН; РОССПЭН, 2011. – 318 с.
2. Зеленько Г. Коаліція чи пактування: моделі взаємодії політичних еліт на постсоціалістичному просторі / Г. Зеленько // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006. – Т. 2. – С. 253-265.
3. Пушкарёва Г. Политический менеджмент / Г. Пушкарёва [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uchebnik-online.com/133/1209.html>
4. Lindenberg S. Social Rationality as a Unified Model of Man (Including Bounded Rationality) / S. Lindenberg // Journal of Management and Governance. – 2001. – Vol. 5. – P. 239-251.

УДК 316.422

Довбня О.М.

Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ФАКТОР ОПТИМАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

Розглядається роль громадянського суспільства у процесі становлення й удосконалення української державності. Досліджується зв'язок громадянського суспільства та політичної нації. Окреслюються шляхи поєднання зарубіжного досвіду розбудови держави та специфічних умов України у процесі глобалізації та євроінтеграції.

Показано роль місцевого самоврядування у врахуванні й реалізації етнічних і локальних особливостей різних регіонів унітарної держави. Підкреслюється роль неформальних інститутів громадянського суспільства у розв'язанні конфліктних ситуацій.

Ключові слова: державність, громадянське суспільство, політична нація, етнос.

Довбня Е.Н.

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК ФАКТОР ОПТИМАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ

Рассматривается роль гражданского общества в процессе становления и совершенствования украинской государственности. Исследуется связь гражданского общества и политической нации. Очерчиваются пути сочетания зарубежного опыта государственного строительства и специфических условий Украины в процессе глобализации и евроинтеграции. Показана роль местного самоуправления в учете и реализации этнических и локальных особенностей различных регионов унитарного государства. Подчеркивается роль неформальных институтов гражданского общества в разрешении конфликтных ситуаций.

Ключевые слова: государственность, гражданское общество, политическая нация, местное самоуправление.